

Милорад Марновић

ОПШТИНСКИ ИЗБОРИ У НИКШИЋКОМ СРЕЗУ 1936

У Зетској бановини је на изборима 1936. године победила режимска странка – Југословенска радикална заједница – у 206 општина, а Удружена опозиција у 61 општини, или – на подручју данашње Црне Горе: Удружена опозиција у 40 од 114 општина. У никшићком срезу је исход ових избора далеко повољнији за Удружену опозицију, јер је победила у пет од 11 општина, а у још једној општини недостајала су јој за побједу само три гласа, односно за Удружену опозицију је гласало око 3.000 од 7.275 бирача, или преко 40 одсто. Према укупним резултатима у бановини око 30 одсто бирача није изашло на биралишта.¹

Припреме за ове изборе карактерисала је и у никшићком срезу активност организација Комунистичке партије Југославије, односно комуниста и симпатизера Партије, и њихова сарадња са опозиционим странкама, која је већ имала значајна искуства, као у припреми и одржавању великог опозиционог народног збора у Никшићу 5. августа претходне године, на којем се окупило близу 5000 становника претежно никшићког, а затим шавничког, даниловградског и подгоричког среза. Учесници овог најмасовнијег народног збора у међуратној Црној Гори, као што је познато, прихватили су захтјеве и пароле које је истицала КПЈ, па је и Резолуција збора одразила захтјеве Партије, јер су били блиски и присталицама, односно чланству појединих грађанских опозиционих партија.

Но, неопходно је рећи да се у времену када се припремају општински избори наставља опорављање партијске организације у овом срезу од познате провале, у којој је ухапшено око 60 чланова партије и скојеваца из

1 Народни лист, бр. 59. 28. XI 1936.

никшићкога краја, а чланство партијских ћелија у Никшићу и Горњем Пољу било је, углавном, комплетно у затворима све до мјесец-два дана прије избора. Једино је бројна организација у Грахову остала ван провале, највише захваљујући томе што су њени челници: Павле, Сава и Јован – Брђо Ковачевић избјегли хапшење преласком у илегалство, у шуму, а у току непосредних припрема за изборе њих тројица су се налазили у затвору, али су њихове директивне поруке утицале да се још више оснажи мобилизаторска и општа активност граховске партијске организације у предизборним припремама не само на свом подручју него и у сусједним општинама.

Комунисти су у припремама за изборе у већини општина у срезу обавили консултације и договоре са представницима опозиционих грађанских партија у циљу да се истакну заједнички кандидати за општинске предсједнике и одборнике и да се заједнички иступи на изборима. На то су их сваном подстицала и упутства виших партијских руководстава, као што је било једно писмо Централног комитета КПЈ, упућено августа те године Николи Лекићу – Горанину (Вуку Бориловићу), секретару Покрајинског комитета Партије, који је живио у илегалству. Тим писмом је наложено партијским организацијама у Црној Гори да у изборним припремама мобилишу све снаге демократије, „све снаге које хоће да се боре против режима“, па у том циљу „у свакој општини треба дефинисати комунални програм, одмах приступити акцијама за њихово остваривање и у току изборне борбе, на јавним зборовима и скуповима, истицати оне кандидате које општинари хоће и који гарантују да ће заступати и бранити народне интересе“.² Партијска руководства су указивала, а у томе је нарочито било активно окрњено покрајинско руководство, такозвано „шумско руководство“, да ти избори имају велику важност у борби народа за политичка, економска и национална права и слободе. Зато је била потребна народна слога, остварена кроз акције у сваком мјесту и у свакој општини.

Секретаријат Покрајинског комитета Комунистичке партије Југославије за Црну Гору, Боку, Санџак, Косово и Метохију, на челу са Лекићем, дјелујући из илегалства, поручивао је и комунистима у никшићком срезу да раде заједно са Удруженом опозицијом, да агитују за њене кандидате и да афирмишу Црногорски народни фронт слободе. Захтијевало се од чланова и присталица Партије да гласају за најбоље и најодговорније људе из Удружене опозиције.

Истовремено је и владајућа странка – Југословенска радикална заједница, „Јереза“ – која је у самом Никшићу имала јако упориште, настојала, тако рећи, свим средствима да себи обезбиди успјех на изборима. Чим су заказани избори посланици ове заједнице одржали су у Никшићу ширу конференцију са представницима странке из свих 11 општина, на којој су разматрали припреме за изборе и њихов могући исход.

Конференција је закључила да у свим општинама Југословенска радикална заједница „стоји одлично“, па је оправдано очекивати да ће у цијелом срезу побиједити њени кандидати за предсједнике општина и одборнике, и то апсолутном већином, иако се против ЈРЗ удружују, како је писао „Народни лист“, орган ове заједнице за Зетску бановину, четири идеологије: зеленаши, демократи, земљорадници и комунисти.³

И новоименовани бан Петар Иванишевић, на турнеји по Бановини, посјетио је Никшић 3. новембра, са циљем да обећањима ојача позиције Југословенске радикалне заједнице. Дочekali су га предсједник општине, одборници, чиновници, активисти заједнице из среза, ученици мјесних школа и грађанство. Предсједник општине, јерезовац Новаковић, изложио је бану културне и привредне потребе никшићкога краја, а бан је, одговарајући на добродошлицу и поздраве, обећао да ће учинити све како би се ријешила неријешена питања.⁴

Но, било је много разлога да режимски органи и Југословенска радикална заједница у овом срезу буду забринути исходом предстојећих општинских избора. О томе, на примјер, свједочи и један извјештај цетињског дописника Централном пресбируу Предсједништва Министарског савјета Краљевине Југославије, датиран 10. новембра, односно 12 дана прије избора. Обавјештавајући о предизборним приликама, дописник, поред осталог, јавља да ће у изборном срезу „Стара Црна Гора“ изборна борба бити најтежа и успјех Југословенске радикалне заједнице најмањи. Јер, „у овом дијелу бановине агитују противници режима са невјероватно јаким еланом. Они не бирају средства и користе све што могу само да ослабе утицај данашњег режима на Црногорце . . .“ У предизборној борби, каже аутор извјештаја, сјединили су се црногорски федералисти, републиканци, демократи, радикали који нијесу у Југословенској радикалној заједници, и земљорадници. Њима су се придружили и комунисти. Веома корисно им помажу студенти . . . Кроз Црну Гору круже многобројни леци и на шапирографима умножавани памфлети. У њима се искључиво говори против владе и, што је најжалосније, формира се неко црногорско питање, неки црногорски фронтови, а нарочито народни фронтови слободе“.

У извјештају са Цетиња се даље каже да је за Југословенску радикалну заједницу најтежа ситуација у цетињском и никшићком срезу. У Никшићу је и за вријеме петوماјских избора 1935. године опозиција била јака. Никшићка „Слободна мисао“, по старој навици, тенденциозно износи кандидације и само ствара забуну, а подгоричка „Зета“ проповиједа фронтове и стоји у служби опозиције.⁵

Предизборна активност, како је писала „Слободна мисао“, била је „много већа него се мислило“. Удруженој опозицији, за коју су свакодневно агитовали комунисти, био је од велике помоћи и Проглас Црногорске

3 Народни лист, бр. 53. 13. XI 1936.

4 Слободна мисао, бр. 44. 8. XI 1936.

5 Архив Југославије, М. С. 75.

студентске омладине своје народу, који је читан и препричаван на опозиционим скуповима. Међу потписницима прогласа (203 студента и 16 политичких личности, који су се углавном налазили у Београду) било је и неколико Никшићана, као угледни професор и револуционар Љубо Вушовић.⁶

Комунисти су агитовали за јединство села и града, за боље животне услове народних маса, против експлоатације и терора, који је те године, током партијске провале и каснијих мјесеци, достигао неслућене размјере, против кулука и високих пореза . . . Они су се у никшићком срезу, као и у другим крајевима, укључивали у сванодневни политички живот, користећи разне облике активности, а нарочито су били запажени као говорници на разним предизборним скуповима у граду и по селима.

Непун мјесец дана прије избора обављени су коначни договори о кандидатским листама и објављене кандидатуре за предсједнике појединих општина, а посљедњих дана октобра и првих дана новембра Срески суд у Никшићу потврђивао је кандидатске листе.⁷ Бројна партијска организација Грахова, која је континуирано радила од 1920. године, и у вријеме ових избора бројала око 70 чланова, у споразуму са представницима опозиционих странака и другим угледним мјештанима, кандидовала је на листи Удружене опозиције комунисту Илију Миловића. Он је био један из првог састава граховске партијске организације, а само мјесец дана раније био је дошао из сарајевског затвора, гдје је у току партијске провале био подвргнут жестокој полицијској тортури. Становништво граховске општине цијенило је Миловића као часног човјека, који се више пута освједочио у револуционарним акцијама. Граховски комунисти су се у договорима о кандидовању свог представника за предсједника општине залагали за побољшање економског положаја села, изградњу путева кроз општину, смањивање пореза, бољу организацију промета пољопривредних производа . . .

У Никшићу је за предсједника општине, на грађанској листи – листи Удружене опозиције, кандидован угледни првак Савеза земљорадника, пензионер Марко Вујачић. Он је, са кандидатима за одборнике, издао проглас, који, поред осталог, садржи и шест тачака програма комуналне политике. Најзначајнија је била прва тачка овог програма, којом се, у случају побједи ове листе, обећавало социјално осигурање радника, изградња станова за сиротињу, запошљавање незапослених радника, бесплатно лијечење сиротиње, указивање материјалне помоћи у случају болести и смрти и обезбјеђивање огрева за сиромашне Никшићане.

У прогласу се истиче да су у овој изборној групацији демократи, земљорадници, радикали, неоприједијељени и радничка партија, и да највећи број кандидата за одборнике и њихове замјенике припада привредницима и сиротињи. Одлучено је да се за листу не везују високи државни чиновници и адвокати.⁸

6 Зета, бр. 46. 15. X 1936.

7 Слободна мисао, бр. 43. 1. XI 1936.

8 Слободна мисао бр. 44.

Као кандидат организације Комунистичке партије у Никшићу је кандидован за предсједника општине обућарски радник и комуниста Јово Грбовић. Полицијски органи онемогућавали су му да одржава зборове бирача и да на њима излаже програм за који се залагао.

На листи ЈРЗ – Југословенске радикалне заједнице – у Никшићу је кандидован тадашњи предсједник општине Грујица Новаковић, који је у изборним припремама ангажовао не само страначки апарат него и све општинске органе и службе, а посебно полицију и жандармерију.

Удружена опозиција кандидовала је у појединим општинама за општинске предсједнике веома угледне људе, као у Бањанима Јована Баћовића, у Жупи Димитрија Бојовића, у требјешкој општини Милована Максимовића, у кочанској Лазара Вукотића, а у луковској Симеуна Николића. У двије општине, пјешивачкој и голијској, није било листа Удружене опозиције, а Југословенска радикална заједница имала је три, односно двије листе. По двије листе ЈРЗ биле су у вучедолској, жупској, луковској, рудинско-трепачкој и требјешкој општини. То говори о неслогама унутар локалних организација Радикалне заједнице.

Агитација за предсједнике општина и одборнике била је не само страначки обојена него је везивана и за одређене личности са кандидатских листа. У граховској општини су и јавни локали били страначки подијељени, па су све кафане у Грахову, Вилусима, Осјеченици и Подбожурџу имале страначку боју, односно страначку припадност. У њима је свакодневно долазило до провокативних разговора и сукоба, па чак и туча.

У општинама, у којим нијесу постојале ћелије Комунистичке партије, за Удружену опозицију су агитовали комунисти из других мјеста или студенти који су посећивали симпатизере Партије и поједине личности из опозиционих странака, те народу помагали у предизборној оријентацији. У Бањанима су били чести гости и утицајни комунисти из сусједног Грахова, а у општини требјешкој и кочанској у агитацију за опозиционе кандидате активно су се укључили комунисти који су се тек били вратили из затвора. Тако је неколико чланова Партије у Горњем Пољу, гдје је уочи провале, а и касније, постојала јака партијска организација, подржавало у агитацији Милована Максимовића. У никшићкој Жупи, гдје се на листи Удружене опозиције кандидовао за предсједника општине припадник Федералистичке странке Димитрије Бојовић, иначе близак комунистима, у агитацију су се укључили и напредни студенти, међу којима је био и Димитријев син Данило, касније познати револуционар и народни херој. Комуниста Душан Бојовић говорио је на више предизборних скупова у жупским селима и у тим говорима популарисао ставове Комунистичке партије Југославије у унутрашњој и спољној политици. Залагао се за слободу и правду, за рјешавање економских проблема села и града, за пуштање из затвора политичких затвореника, рјешавање националног питања и за успостављање дипломатских односа са Совјетским Савезом.

Органи власти у Никшићу и по сеоским општинама настојали су да обезбиједу изборну побједу владајуће странке – ЈРЗ. Међутим, у пет од 11

општина у срезу победили су кандидати Удружене опозиције. Највећи број гласова добио је комуниста Илија Миловић у Грахову. Његова пobjеда била је и најубједљивија. За њега је гласало 500 Граховљана, а за његовог противника, јерезовца Стевана Булајића, 231. Сем Грахова, кандидати за предсједнике општина са листа Удружене опозиције победили су у бањској – Јован Баћовић, у кочанској – Лазар Вукотић, у требјешкој – Милован Максимовић, и у луковској – Симеун Николић. У жупској општини Дмитрије Бојовић добио је 303 гласа, а његов противник са листе Југословенске радикалне заједнице само три гласа више. У жупским селима је било фалсификовања изборних резултата, како би се наштимовала пobjеда владајуће странке. Тако је Југословенска радикална заједница, поред жупске, победила још у пет општина – у никшићкој, гдје је за кандидата Радикалне заједнице гласала већина бирача, вучедолској, рудинско-трепачкој, у којој је Удружена опозиција имала јако упориште и изгубила изборну пobjеду са минималном разликом, затим у пјешивачкој и голијској. У ове двије општине Удружена опозиција није ни имала своје листе. У луковској општини је кандидат на листи Удружене опозиције Сумеун Николић из Озринића добио 433 гласа, а јерезовци Павле Гезовић 404 и Михаило Радуловић 58, што значи да је у укупном збиру победила Југословенска радикална заједница.⁹ „Народни лист“, орган ове заједнице, у броју од 28. XI 1936. објавио је да је и у овој општини победила Удружена опозиција. Међутим, према сјећањима појединаца из ове бивше општине, режимске власти, у сарадњи са јерезовцима, онемогућиле су Николићу да врши предсједничку дужност, односно оспорили су његов избор за предсједника.

Несумњиво, ови избори су имали позитиван одраз у даљем друштвено-политичком животу у срезу, посебно тамо гдје су народне масе јаче повезиване са организацијама Комунистичке партије Југославије и комунистима, гдје је више и шире афирмисан Црногорски народни фронт слободе. Комунисти и њихове организације јачали су политизацију маса на идејама Комунистичке партије и организовали више револуционарних анција.

Већина личности са изборних листа Удружене опозиције прихватала је захтјева које су истицали комунисти, а у рату припадала је народно-ослободилачком покрету. Првоборац Марко Вујачић био је вијећник АВНОЈ-а, ЗАВНО-а Црне Горе и Боке и ЦАСНО-а, Јован Баћовић је у рату изабран за предсједника Народноослободилачког одбора бањске општине, Димитрије Бојовић је био вијећник ЗАВНО-а Црне Горе и Боке, Милован Максимовић је биран у ратне и поратне органе власти, а Симеун Николић је погинуо у данима априлског рата. И поједини кандидати за предсједнике општина са листа Југословенске радикалне заједнице у рату су се придружили Народноослободилачком покрету, као Мартин Јовановић из Жупе, Михаило Радуловић са Лукова и Михаило Воротовић из требјешке општине.

9 Народни лист бр. 59. и Слободна мисао бр. 46.